

Utbildas socionomer till generalister eller specialister?

En kartläggning av socionomutbildningarnas kursutbud om äldre, personer med funktionsnedsättning, handläggningsmetod och ledarskap

Uppdraget

Vid Föreningen Social Omsorgs årsmöte i mars 2014 kom frågan upp om dagens socionomutbildningar täcker kunskapsområden som är relevanta för föreningens medlemmar. Dessa är, enligt föreningen hemsida, de som är yrkesverksamma i omsorgen om äldre eller funktionshindrade som arbetsledare, chef, handläggare, biståndsbedömare, utredare eller motsvarande, lärare i socialt arbete på universitet/högskolor, forskare/doktorander, socionomstudenter samt lärare i social omsorg på gymnasieskolan. Styrelsen fick av årsmötet i uppdrag att kartlägga landets socionomutbildningar avseende kurser om äldre, personer med funktionsnedsättning, chef-/ledarskap och (i ett senare tillägg) handläggning/myndighetsutövning. Uppdraget att göra kartläggningen gick till rapportförfattaren, som har mångårig erfarenhet av högskoleutbildning inom Sociala omsorgs- och Socionomprogrammen. Resultatet av kartläggningen redovisas härmed till årsmötet 2015.

Socionomutbildningar i Sverige vårterminen 2015

Vid starten av vårterminen 2015 fanns det i Sverige socionomutbildning vid 16 universitet eller högskolor (som i fortsättningen kommer att kallas för högskolor och förkortas så som anges i parentes nedan). Dessa är

- Ersta Sköndal högskola, Stockholm (ESH)
- Göteborgs universitet (GU)
- Högskolan i Dalarna (DU)
- Högskolan i Gävle (HiG)
- Högskolan i Jönköping (HJ)
- Karlstad universitet (KaU)
- Linköpings universitet (LiU)
- Linnéuniversitetet (LnU)
- Lunds universitet (LU)
- Malmö högskola (MaH)
- Mittuniversitet, Östersund (MiUn)
- Mälardalens högskola, Eskilstuna (MdH)
- Stockholms universitet (SU)
- Umeå universitet (UmU)
- Uppsala universitet (UU)
- Örebro universitet (OrU)

Vid SU har det funnits en socionomutbildning med inriktning mot omsorg om äldre och personer med funktionsnedsättning sedan 1998, då Sociala omsorgsprogrammen integrerades med socionomutbildningen. Detta har på senare år varit den enda socionomutbildning i landet som förberett speciellt för socialt arbete inom äldreomsorgen

och inom stödet för personer med funktionsnedsättningar. Inriktningen har haft kurser på alla de kunskapsområden som efterfrågas i kartläggningsuppdraget. Nu upphör dock inriktningen – sista antagningen av studenter skedde vårterminen 2015. Från och med höstterminen 2015 ska inriktningen integreras med "allmänna" socionomutbildningen vid SU, och en ny utbildningsplan har utarbetats. Dock finns ännu inga kursplaner eller litteraturlistor utarbetade, varför socionomutbildningen vid SU inte kunnat ingå i kartläggningen.

Utöver dessa 16 socionomutbildningar finns det vid 4 högskolor (Kristianstad, Halmstad, Högskolan Väst och Södertörns högskola) en utbildning i socialt arbete, som leder fram kandidatexamen i socialt arbete, men inte socionomexamen. Dessa har därför inte tagits med i kartläggningen.

Högskoleförordningen (1993:100) anger i bilaga 2, Examensordningen, vad som gäller för *Socionomexamen*, som är en s.k. yrkesexamen. För tydlighetens skull redovisas här den exakta texten i förordningen:

Omfattning

Socionomexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 210 högskolepoäng.

Mål

För socionomexamen skall studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för självständigt socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå.

Kunskap och förståelse

För socionomexamen skall studenten

- visa kunskap om områdets vetenskapliga grund samt kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete,
- visa kunskap om och förståelse för samspelet mellan individers och grupper sociala situation, levnadsvillkor, fysiska och psykiska hälsa samt funktionsförmåga i förhållande till samhälleliga och andra bakomliggande faktorer,
- visa kunskap om ledning av socialt arbete, och
- visa kunskap om och förståelse för barns behov och sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser.

Färdighet och förmåga

För socionomexamen skall studenten

- visa sådan färdighet och förmåga som krävs för att utveckla och genomföra socialt arbete på olika nivåer i samhället i samarbete med de människor som berörs,
- visa förmåga att tillämpa relevanta författningar i synnerhet inom det sociala området,
- visa förmåga att förstå, utreda och analysera sociala processer och problem, och
- visa förmåga att identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser på individ-, grupp- och samhällsnivå.

Värderingsförmåga och förhållningssätt

För socionomexamen skall studenten

- visa självkännedom och empatisk förmåga,
- visa förmåga att med helhetssyn på människan göra åtgärdsbedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna,
- visa förmåga till ett professionellt bemötande och förhållningssätt,
- visa insikt om betydelsen av lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper, och
- visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att fortlöpande utveckla sin kompetens.

Självständigt arbete (examensarbete)

För socionomexamen skall studenten inom ramen för kursfordringarna ha fullgjort ett självständigt arbete (examensarbete) om minst 15 högskolepoäng.

Övrigt

För socionomexamen skall också de preciserade krav gälla som varje högskola själv bestämmer inom ramen för kraven i denna examensbeskrivning.

För socionomexamen krävs alltså 210 högskolepoäng (hp), vilket motsvarar 7 terminers heltidsstudier eller 3 ½ år med målet att en socionom ska visa den kunskap och förmåga

som krävs för självständigt socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå. Man kan notera, att endast en "målgrupp" för det sociala arbetet pekas ut, nämligen barn – socionomer ska ha *kunskap om och förståelse för barns behov*. För övrigt uttrycks "klienterna" eller "brukarna" i allmänna ordalag: "de människor som berörs", "mäns och kvinnors livsbetingelser", "individens och grupperns sociala situation, levnadsvillkor, fysiska och psykiska hälsa samt funktionsförmåga".

Socionomer ska ha förmåga att "*tillämpa relevanta författningar*", "*förstå, utreda och analysera sociala processer och problem*" samt "*identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser*", allt sådant som krävs vid handläggning av ärenden och myndighetsutövning. Något annat att lägga märke till är att det är särskilt utsagt att socionomer ska visa kunskap om *ledning av socialt arbete* – socionomutbildningen ska alltså förbereda för chef-/ledarskap.

Förordningen avslutas med att varje högskola själv bestämmer vilka preciserade krav som ska gälla inom ramen för examensbeskrivningen. Att högskolorna har tagit fasta på detta blir väldigt tydligt när man studerar de olika utbildningsorternas kursplaner (som innehåller just de preciserade kraven). Kurserna omfattning och uppläggning ser helt olika ut på de olika utbildningsorterna – alla gör sin egen tolkning och planering av socionomutbildningen. En gemensam nämnare är dock att alla har inslag av verksamhetsförlagd utbildning (tidigare kallad praktik), men den kan vara olika lång och genomföras på olika sätt. Alla socionomutbildningar har också kurser om juridik, som är relevant för socialt arbete och alla lägger också stor vikt och utrymme åt träningen i vetenskaplig metod, som tillämpas i ett självständigt examensarbete i form av en s.k. C-uppsats. De flesta socionomutbildningar har också under sjunde terminen kurser på avancerad (master-) nivå, ofta valbara.

Genomförande av kartläggningen

För att få en överblick över socionomutbildningarnas kursutbud har jag gått till universitetens och högskolornas hemsidor och hämtat hem utbildningsplaner, kursplaner och litteraturlistor. Dokumenten har varit mer eller mindre lättillgängliga på nätet – vissa högskolor är exemplariska att presentera sina utbildningar, medan det vid andra har varit komplicerat att hitta fram till kursplanerna och, särskilt, litteraturlistorna. En reservation måste alltså göras här, nämligen att denna kartläggning bygger på det material som har funnits tillgängligt på högskolornas hemsidor.

Utbildningsplanen är det dokument som tar upp mål för utbildningen och vilka kunskaper, färdigheter och förhållningssätt som studenterna ska visa enligt Högskoleförordningen. Utbildningsplanen innehåller också en plan över hur utbildningen är upplagd på respektive utbildningsort och oftast en förteckning eller skiss över de olika kurserna som ingår och deras omfattning i högskolepoäng. För varje kurs ska det finnas en *kursplan*, som anger kursens namn och omfattning i högskolepoäng, kursens innehåll, undervisnings- och examinationsformer. *Litteraturlista* kan också finnas integrerad i kursplanen, men är på vissa högskolor redovisade som särskilda dokument (troligen för att litteraturen behöver revideras oftare än kursplanen). Eftersom språket i kursplanerna är speciellt och ganska allmänt hållet, ger kurslitteraturen oftast en bättre uppfattning om vad som avhandlas i kursen.

Kurser på äldreområdet

Obligatoriska kurser om åldrandet, äldre människors levnadsförhållanden eller äldreomsorg är sällsynta i socionomutbildningen. Endast en högskola (HiG) har en kurs under den andra terminen, *Livslopp och utsatthet, 15 hp*, där ett moment om 9 hp heter *Äldre och funktionshindre* med gedigen litteraturlista på äldreområdet. Vid åtta högskolor finns *valbara* kurser på äldreområdet, oftast på avancerad nivå i termin 7 av utbildningen (GU har en valbar kurs, *Äldre och åldrande, 10 hp*, på grundnivå under fjärde terminen).

Vid sex högskolor finns inga kurser på äldreområdet (ESH, DU, HJ, LiU, LnU, MdH). Vid de allra flesta socionomutbildningarna har man i stället "bakat in" äldrefrågorna i mera allmänt hållna kurser, t ex om utsatthet, välfärdsinsatser och livsloppsperspektiv.

Kurser på funktionshinderområdet

Än mera sällsynt är kurser i socionomutbildningen som berör personer med funktionsnedsättning eller åtgärder vid funktionshinder. Här ska dock också lyftas fram det kursmoment vid HiG, som nämnts ovan, *Äldre och funktionshindre, 7,5 hp*; också litteraturen om funktionsnedsättningar/funktionshinder är gedigen och aktuell. Vid sex högskolor finns kurser på funktionshinderområdet som *valbara*, oftast på avancerad nivå under termin 7, många med fokus på psykisk funktionsnedsättning. Också på funktionshinderområdet finns det en valbar kurs i termin 4 vid GU, *Funktionshinder, 10 hp*, liksom en om *Psykisk ohälsa, 10 hp*.

Vid sju högskolor finns inga kurser på funktionshinderområdet (ESH, DU, HJ, KaU, LiU, LnU, MaH). Också detta kunskapsområde "bakas in" i allmänt hållna kurser om marginalisering och utsatthet, vardagsvillkor och välfärdsutveckling.

Kurser om handläggning/myndighetsutövning

Kurser som direkt uppges handla om myndighetsutövning, ärendehandläggning, utredningsmetodik och dokumentation finns som obligatoriska vid sex högskolor, och som valbara under termin 7 vid två högskolor. Här ska också nämnas, att två högskolor (LU och MiUn) har valbara kurser i termin 7 om socialt arbete med äldre med ett särskilt moment om biståndsbedömning och litteratur som är särskilt anpassad till handläggningen i äldreomsorgen.

Vid sju högskolor finns inga kurser specifikt om handläggning/myndighetsutövning (ESH, DU, LU, MiUn, UmU, UU, OrU). Kunskapsområdet ingår i stället i kurser om juridik i socialt arbete eller det sociala arbetets metoder med litteratur om handläggning av Sol- och LSS-ärenden.

Kurser om chef-/ledarskap

Vid tio högskolor finns obligatoriska kurser om ledning och organisering av socialt arbete, men antalet högskolepoäng varierar stort, mellan 7 hp och 25 hp. Vissa har kurserna har en vinkling mot verksamhetsutveckling, andra mot utvärdering och kvalitetsarbete. Valbara kurser på avancerad nivå om ledarskap finns vid fyra högskolor, tre av dem fungerar som påbyggnad på den obligatoriska kursen tidigare i utbildningen.

Fyra högskolor erbjuder inga specifika kurser om chef-/ledarskap (ESH, DU, MaH, UU). En av dessa (UU) har något som kan räknas till kunskapsområdet i en valbar kurs *Utvärdering och verksamhetsutveckling*, 10 hp, som dock är mest inriktad på utvärderingsmetoder, också i litteraturlistan.

Kurslitteraturen

Kurslitteraturen, som mestadels är skriven på svenska¹, varierar mycket mellan högskolorna, både i urval och omfång, men vissa titlar återkommer vid flertalet utbildningsorter. Här kommer några nerslag i litteraturlistorna.

Alla socionomutbildningarna har grundläggande böcker om socialt arbete, som introduceras i utbildningens början och sedan återkommer under senare terminer. De böcker som förekommer på så gott som alla utbildningsorter är två antologier från Natur & Kultur: *Socialt arbete – en grundbok* med Anna Meeuwisse, Hans Swärd, Sune Sunesson och Marcus Knutagård som redaktörer och *Perspektiv på sociala problem* med Anna Meeuwisse och Hans Swärd som redaktörer. Vanlig "allmän" litteratur om socialt arbete är också Bengt Börjessons *Förstå socialt arbete* (Liber förlag). Alla tre är innehållsrika och teoretiskt väl genomarbetade böcker om det sociala arbetet. Dock är de inriktade mot individ- och familjeomsorgens arbetsområden, och tar varken upp socialt arbete i äldreomsorgen eller stödet till personer med funktionsnedsättning. De senare diskuteras däremot i boken *Social omsorg i socialt arbete* med Stina Johansson som redaktör (Gleerups). Den förekommer dock bara på några få utbildningsorter, och detsamma är fallet med en nyutkommen bok av Håkan Jönsson och Tove Harnett *Socialt arbete med äldre* (Natur & Kultur).

Vid ett stort antal socionomutbildningar används också två böcker med genusperspektiv. Det är *Genus i omsorgens vardag* (Gleerups) med Marta Szebehely och Evy Gunnarsson som redaktörer, och *Genusperspektiv i socialt arbete* (Natur & Kultur) under redaktörskap av Lis-Bodil Karlsson och Katarina Piuva. Båda belyser socialt arbete också på äldreomsorgs- och funktionshinderområdena.

Vanligt förekommande i kurser på äldreområdet är Lars Anderssons (red.) *Socialgerontologi* (Studentlitteratur) och *Äldre och åldrande - grundbok i gerontologi* (Gleerups) med Marie Ernsth Bravell som redaktör. *Håkan Jönssons (red.) Åldrande, åldersordning, ålderism* (LiU) förekommer också vid flera högskolor liksom Lars Thornstams *Åldrandets socialpsykologi* (Norstedts).

På funktionshinderområdet är den vanligaste kurslitteraturen Rafael Lindquists *Funktionshinder i välfärdssamhället* (Gleerups), Tom Shakespeares *Disability rights and wrongs revisited* (Routledge), Karin Barrons olika skrifter, t ex *Genus och funktionshinder* (Studentlitteratur) och Lars Grönvik & Mårten Söder (red.) *Funktionshinder och intersektionalitet* (Gleerups). Policydokument på funktionshinderområdet används också som kurslitteratur, t ex *En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016*.

---

¹ Vetenskapliga artiklar (då ofta på engelska) förekommer, särskilt i kurser på avancerad nivå.

När det kommer till litteratur i kurser om *handläggning och myndighetsutövning*, är Socialstyrelsens skrifter om handläggning och dokumentation inom socialtjänsten och LSS ofta förekommande, liksom Lars Clevesköld, Lars Lundgren och Anders Thunved (red.) *Handläggning inom socialtjänsten* (Norstedts juridik), Berit Davidssons *Handläggning av stöd och service till människor med funktionshinder: enligt LSS och SoL* (Studentlitteratur) och Thomas Carlsson och Ann Nilssons böcker om *Social dokumentation* (Gothia). Men det förekommer också mera resonerande litteratur om myndighetsutövning, som Greta Marie Skau *Mellan makt och hjälp. Om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare* (Liber) liksom litteratur om etiska frågeställningar.

Ledarskapslitteraturen är mycket varierande, men Ingela Thylefors' *Ledarskap i human service-organisationer* (Natur & Kultur), Mats Alvesson & Stefan Sveningsson *Organisationer, ledning och processer* (Studentlitteratur) och Per-Erik Ellström & Henrik Kocks *Mot ett förändrat ledarskap* (Studentlitteratur) är exempel på litteratur som återkommer på flera högskolor. Det förekommer också texter om arbetsrätt, arbetsmiljö och ekonomi liksom om anbudsförfarande och entreprenörskap i kurser om chef-/ledarskap. Två avhandlingar som hämtar sin empiri från chefer inom äldre- och funktionshinderområdet finns med på litteraturlistan i en kurs på avancerad nivå (LiU), nämligen Kjerstin Larssons *Mellanchef i vård och omsorg* och Maria Wolmesjös *Ledningsfunktion i omvandling: Om förändringar av yrkesroller för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. När kurserna är på avancerad nivå förekommer en hel del engelskspråkiga referenser om organisation och ledarskap.

Sammanfattande kommentarer

Kartläggningen ger en spretig bild av kursinnehållet i landets socionomutbildningar våren 2015. De olika högskolorna har enligt Högskoleförordningen frihet att själva bestämma och precisera kraven så länge man håller sig inom ramen för examensbeskrivningens mål och syften. När det gäller de kunskapsområden som denna kartläggning avsåg (äldre, personer med funktionsnedsättning, handläggning/myndighetsutövning och chef-/ledarskap) kan ändå några gemensamma drag konstateras:

- Det är mycket tunt med obligatoriska kurser om äldre och personer med funktionsnedsättning i socionomutbildningarna. Överhuvudtaget finns mycket litet av "målgruppstänkande" i kursplanerna; i stället belyser man i mera generella kurser människors levnadsvillkor, utsatthet och marginalisering olika perspektiv, t ex ålder, kön, funktionsförmåga, etnicitet. Vid vissa högskolor finns det valbara kurser (ofta på avancerad nivå) på dessa områden – men vid nästan hälften av lärosätena finns det socionomer som under sin utbildning inte haft några studier alls om det sociala arbetet med äldre personer och personer med funktionsnedsättning.
- Alla socionomstudenter konfronteras under sin utbildning med regler för och konsekvenser av myndighetsutövning i form av kurser/moment om juridik, särskilt social- och förvaltningsrätt, utredningsmetodik, handläggning, dokumentation etc.,

även om inte alla högskolor har särskilda kurser med detta innehåll. Också på det här området förekommer valbara kurser på avancerad nivå.

- Högskoleförordningen anger kunskaper om ledning av socialt arbete i en särskild punktsats, och många högskolor har också obligatoriska kurser om organisation och ledarskap, om än av varierande omfattning. Det är ändå förvånande att fyra högskolor inte erbjuder någon kurs om chefs-/ledarskap, utan möjligen ger kurser om samarbete och kommunikation eller utvärdering, kvalitets- och verksamhetsutveckling.
- Kurslitteraturen på de kartlagda områdena är så vitt jag kan bedöma genomgående gedigen och aktuell. Ett problem är dock, att de grundläggande läroböckerna om socialt arbete, som förekommer på så gott som alla högskolor, inte alls belyser det sociala omsorgsarbetet eller arbetet och mötet med personer med funktionsnedsättning.
- Det finns idag en tydlig trend mot generalistkunskaper i stället för specialkunskaper inom socionomutbildningen, något som är helt i enlighet med Högskoleförordningens krav på kunskaper och färdigheter som socionomer ska förvärva under utbildningen. Det finns möjligheter för en socionomstudent att specialisera sig genom valbara kurser och genom val av ämne för examensarbetet. Detta kan dock vara ett problem vid högskolor som antar ett mindre antal studenter – valbara kurser ges inte, om det är för få sökande till kursen.
- De socionomer som utbildas i enlighet med dagens utbildnings- och kursplaner blir alltså snarare generalister än specialister – om man nu kan tala om generalistkunskap när inte socialtjänstens två stora grenar finns med – äldreomsorgen och stödet till personer med funktionsnedsättning!

Stockholm 7 mars 2015

Gun-Britt Trydegård

Fil. dr